

Informační bulletin Sociologického datového archivu

Projekt EuReporting:

evropský systém sociálního zpravodajství
a měření „welfare“

Jindřich Krejčí

Sociologický ústav AV ČR

Mezinárodní projekt EuReporting se zabývá vývojem konceptů a metodologických přístupů ke sledování sociálních indikátorů v Evropě a připravuje dynamický a snadno dostupný informační systém o zdrojích dat a publikací v oblasti sociálního zpravodajství. Cílem tohoto snažení je přispět k vytvoření celoevropského systému sociálního zpravodajství a měření kvality životní úrovně, který by byl postaven na vědeckém základě. Tříletý projekt by měl být završen v březnu 2001, řada dílčích produktů - teoretické a metodologické koncepty měření a klasifikace sociálních indikátorů, databáze existujících publikací a dat ze statistických šetření - je však přístupná již nyní.

Cíle projektu obecně

Pravidelný monitoring společenských podmínek života, který je založen na empirickém sociálním výzkumu, má v řadě zemí Evropy dlouhou tradici. Tato tradice se původně rozvíjela a často i nadále rozvíjí, převážně na národní úrovni. Rozsah a kvalita zkoumání se v jednotlivých zemích velmi liší. Proces integrace a rozšiřování Evropské unie však otvírá nový prostor pro širší než celonárodní generalizace. Tlak na jeho zaplňování vyvíjí též společná evropská politika, která jako podklad pro rozhodování vyžaduje kvalitní empirickou evidenci umožňující srovnání jednotlivých států, a zároveň, protože jedním z jejích deklarovaných cílů je růst kvality života občanů členských zemí, podporuje růst produkce sociálního zpravodajství obecně.

Vzájemná srovnatelnost produktů národních výzkumných projektů je často omezená. Lze říci, že integrace v oblasti sociálního výzkumu za reálnou společenskou integraci poněkud zaostává. Politika Evropské komise v oblasti akademického výzkumu směřuje k překlenutí tohoto nedostatku a podporuje množství projektů, které znamenají spolupráci na poli sociálního výzkumu a kvalifikovaného sociálního monitoringu. K těmto projektům patří i EuReporting, jehož cílem je příprava společné, celoevropské teoretické a metodologické koncepce mě-

Obsah čísla:

Projekt EuReporting: evropský systém sociálního zpravodajství a měření „welfare“

Jindřich Krejčí

Výzkumy typu General Social Survey v Evropě: Polskie Generalne Sondaze Spoleczne

Petr Soukup

Sociologické texty SoÚ AV ČR:

Martin Kreidl: **What makes inequalities legitimate? An international comparison.**

Dana Hamplová: **Náboženství a nadpřirozeno ve společnosti**

Digitální archiv měkkých dat MEDARD

Josef Alan, Tomáš Bitrich, Zdeněk Konopásek

ření sociálních indikátorů a překonání vzájemné izolace existujících, alespoň částečně srovnatelných výsledků sledování sociálních podmínek života.

Eureporting je financován v rámci programu TSER (*Targeted Socio-economic Research*)¹⁾. Mezinárodním koordinátorem je Dr. Heinz-Herbert Noll z výzkumného centra ZUMA (*Zentrum für Umfragen, Methoden und Analysen*) v Mannheimu v Německu. Na projektu se podílí řada osobností z významných sociálně vědních institucí členských států Evropské unie a asociovaných zemí - České republiky, Maďarska a Polska (viz Tabulka 1). Výzkumná práce je rozdělena na tři základní části: 1. **Evropský systém sociálních indikátorů**, 2. **Inventura komparativních databází z výzkumných šetření** a 3. **Dostupnost komparativních dat oficiálních statistik**²⁾. Důraz je kladen na vytvoření rychlého a levného přístupu ke shromážděným informacím. Hlavním nástrojem šíření výsledků projektu je proto Internet (internetová adresa je uvedena v závěru článku).

Subprojekt 1.

Evropský systém sociálních indikátorů

Řešenou úlohou je vytvoření konceptuálních, teoretických a metodologických předpokladů pro kontinuální a srovnatelný výzkum sociálních indikátorů, který má umožnit analýzu kvality sociálního zabezpečení, kvality života a změn v sociální struktuře v členských zemích Evropské unie, v dalších vybraných zemích, na nichž má EU bezprostřední zájem, a v EU jako celku. V podstatě se jedná o výběr

Tabulka 1.

Hlavní výzkumníci projektu EuReporting
<p>(1.) Evropský systém sociálních indikátorů ZUMA, Mannheim: Dr. Heinz-Herbert Noll, Regina Berger-Schmitt IFYS PAN, Varšava: Prof. Wladyslaw Adamski EKKE, Atény: Prof. Dr. Dimitris Charalambis, Prof. Dr. Laura Maratou-Alipranti Universidad Complutense, Madrid: Prof. Salustiano del Campo Europäisches Zentrum, Vídeň: Prof. Bernd Marin Università di Milano, Miláno: Prof. Alberto Martinelli Budapest University of Economic Sciences, Budapešť: Dr. Zsolt Spéder ETH, Curych: Prof. Dr. Christian Suter WZB, Berlín: Prof. Dr. Wolfgang Zapf, Dr. Roland Habich</p>
<p>(2.) Inventura komparativních databází z výzkumných šetření PLG, Vídeň: Dr. Rudolf Richter, Dr. Michaela Hudler OFCE, Paříž: Dr. Louis Chauvel Institut für höhere Studien, Vídeň: Dr. Karl H. Müller University of Strathclyde, Glasgow: Prof. Richard Rose Universita ve Vídni: Prof. Dr. Wolfgang Schulz SoÚ AV ČR, Praha: Doc. Jiří Večerník Erasmus University, Rotterdam: Dr. Ruut Veenhoven</p>
<p>(3.) Přístup ke komparativním datům oficiálních statistik MZES, Mannheim: Prof. Dr. Peter Flora, Franz Kraus CEPS/INSTEAD, Lucembursko: Prof. G. Schaber, Günther Schmaus</p>

a definici sociálních indikátorů, výběr měřených dimenzí a další konceptuální zakotvení instrumentů měření v souladu s cíli, které určuje současný vývoj *welfare*³⁾ v Evropě a potřeby evropské politiky.

Analýza směřující k identifikaci cílů vývoje *welfare* měla dvě úrovně, analýzu konceptů rozvíjených sociálními vědami a zkoumání cílů, které uvádí evropská politika⁴⁾. Pokryty jsou např. následující koncepty: evropská identita, nerovnost, koheze a konflikt mezi zeměmi, sociální exkluze, trvale udržitelný život a další. Na jejím základě byla vytvořena struktura systému indikátorů - oblasti života a měřené dimenze, pro něž byly vybrány nebo zkonstruovány odpovídající indikátory. Další práce je zaměřena na vytváření časových řad z dostupných dat a na konstrukci indexů sumarizujících informace o hlavních indikátorech.

Subprojekt řídí Dr. Heinz-Herbert Noll z výzkumného centra ZUMA a podílí se na něm výzkumníci z dalších osmi institucí: centra pro sociální výzkum WZB v Berlíně, centra ETH v Curych, varšavského Institutu filozofie a sociologie IFYS PAN, Národního centra pro sociální výzkum EKKE v Aténách, Univerzity ekonomických věd v Budapešti, Evropského centra ve Vídni, Milánské Univerzity a Univerzity Complutense v Madridu (viz Tabulku 1).

Subprojekt 2. Inventura komparativních databází z výzkumných šetření

Cílem druhé části projektu je pořídit přehled o existujících, veřejně přístupných datových souborech ze sociálních výzkumů, které by byly použitelné pro měření sociálních indikátorů. Datové archivy zpřístupňují množství datových souborů, souhrnná informace o možnostech jejich využití v oblasti sociálního monitoringu však dosud dostupná nebyla. Budované Dynamické informační centrum (DIC - *Dynamic Information Centre*) umožní prostřednictvím

Internetu prohledávat databáze informací o výzkumných šetřeních a databáze otázek z výzkumů. Přístupování informačních databází jsou v souladu s obecnými cíli projektu sledovány pouze datové soubory, které mohou poskytnout mezinárodní srovnání v rámci Evropy nebo časové (alespoň 3 roky) srovnání - tj. jednorázové národní šetření v systému zahrnutá nejsou. Systém informací je organizován podle kategorizace oblastí života a sociálních indikátorů, kterou připravili Regina Berger-Schmitt a Heinz Herbert Noll (Berger-Schmitt a Noll 2000) v rámci subprojektu 1. Tematická informace o datových souborech obsahuje popis kontextu výzkumného šetření, technickou informaci o parametrech datového souboru, odkaz na příslušnou datovou organizaci, která data archivuje, informace o publikacích a další relevantní reference a odkazy na instituce zúčastněné na projektu šetření.

Koordinátorem subprojektu je Prof. Rudolf Richter z Univerzity ve Vídni, který v tomto případě zastupuje vídeňskou Společnost Paula Lazarsfelda (PLG - *Paul Lazarsfeld Gesellschaft für Sozialforschung*). Dalšími partnery jsou Sociologický ústav AV ČR, výzkumný ústav OFCE (*Observatoire Francais des Conjonctures Economiques*) v Paříži, Univerzita ve Strathclyde ve Skotsku, Institut für höhere Studien ve Vídni, Sociologický ústav Univerzity ve Vídni a Erasmova univerzita v Rotterdamu (viz Tabulku 1). Informační databáze o datových souborech jsou připravovány též ve spolupráci s organizací CESSDA (*Council of European Social Science Data Archives*).

Subprojekt 3. Dostupnost komparativních dat oficiálních statistik

Třetí subprojekt požaduje přehled dostupných dat z oficiálních statistických šetření, která lze vztáhnout k potřebám sociálního zpravodajství. Výsledkem má být popis současných oficiálních systémů sledování sociální situace a dokumentace hlavních šetření ve vztahu k tématům EuReportingu, shromáždění dostupných údajů o literatuře a další reference a zmapování možností přístupu k datům. Vznikající databáze je přístupná pomocí informačního a vyhledávacího systému na Internetu.

Subprojekt řídí Prof. Dr. Peter Flora a Franz Kraus z centra MZES (*Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung*), spolupracující institucí je lucemburský CEPS/INSTEAD (*Centre d'Études de Populations, de Pauvreté et de Politiques Socio-Économiques*).

Dosavadní výsledky projektu dostupné uživatelům

Projekt má být završen až na jaře roku 2001, současný stav jeho rozpracování však již umožnil zpřístupnit některé užitečné zdroje informací. Hlavní přístup k výsledkům projektu poskytuje internetový portál, který je umístěn na serveru Mannheimského centra ZUMA (internetová adresa je uvedena na konci článku). Vedle podrobných informací o projektu samotném jsou k dispozici elektronické verze většiny publikací projektu (viz Tabulku 2). Jedná se o teoretické práce na koncepci systému sociálních indikátorů a sociálního zpravodajství a přehledy o stavu sociálního zpravodajství a datových zdrojů v jednotlivých evropských zemích a v Evropě jako celku. Přístupná je rozsáhlá databáze literatury, která je použitelná pro studium sociální situace ve sledovaných evropských ze-

mích, a **datábáze oficiálních statistických šetření**, která pokrývá zatím pouze omezený počet šetření. Obě databáze umožňují elektronické vyhledávání relevantních údajů. Dynamické informační centrum o databázích z významných šetření dosud zprovozněno nebylo.

EuReporting a Česká republika

Evropský systém sociálního zpravodajství by měl zahrnovat samozřejmě i Českou republiku, která je asociovanou zemí Evropské unie. EuReporting proto zařadil ČR mezi zkoumané země ve všech třech částech projektu. Česká republika je zohledněna při vytváření konceptuálních předpokladů systému a vznikající databáze obsahují relevantní údaje o České republice.

Tomu odpovídá i česká účast v projektu, kterou zajišťuje Sociologický ústav AV ČR v Praze. Úkolem týmu projektu v Sociologickém ústavu je dokumentace výzkumných šetření v ČR, Polsku a Maďarsku a příspěví k pořízení přehledu o stavu sociálního zpravodajství v těchto zemích. V Praze byla též v létě tohoto roku organizována konference projektu EuReporting.

Stav sociálního zpravodajství v České republice

Dosavadní výsledky projektu EuReporting ukazují, že sociální zpravodajství v České republice není příliš na výši. Jeho rozsah a kvalita je, celkem očekávaně, menší ve srovnání s většinou členských zemí Evropské unie. Naše země však v některých ohledech zaostává i vzhledem k Maďarsku a Polsku. Toto zjištění je v ostrém kontrastu k poptávce po zprávách monitorujících stav a vývoj české společnosti, která se s postupným zapojováním ČR do mezinárodních struktur neustále zvyšuje.

Česká republika se účastní většiny kontinuálních programů mezinárodního komparativního výzkumu a řady dalších časově omezených mezinárodních výzkumů v sociální oblasti (ISSP - *International Social Survey Programme*, *Central and Eastern Eurobarometer*, *EVS - European Value Survey*, *New democracies Barometer*, *SOCO - Social Consequences of Transition*, *ISJP - International Social Justice Project*, *SIALS - Second International Adult Literacy Survey*, *Social Stratification in Eastern Europe after 1989* apod.). Ty představují poměrně solidní zdroj množství srovnatelných dat. Systematický dlouhodobý výzkum na národní úrovni se ale dále omezuje převážně na šetření Českého statistického úřadu (Mikrocensus, Rodinné účty, Šetření pracovních sil). V ČR není prováděn žádný široce zaměřený pravidelný panelový výzkum nebo pravidelná obecná šetření sociální situace. K dispozici jsou data několika dlouhodobých výzkumů zaměřených na dílčí oblasti sociálního života (Ekonomická očekávání a postoje,

stratifikační výzkumy apod.). Kultura uchování a zpřístupnění sociálních dat pro sekundární analýzu je dosud spíše nižší, změnu by měl přinést postupný rozvoj Sociologického datového archivu.

Zatímco samotná produkce sociálních dat určitá východiska pro systematické sledování sociální situace poskytuje, v jejich zpracování pro tento účel existují značné meze. Monitorování sociální situace se vedle pravidelných publikačních aktivit ČSÚ omezuje převážně na jednorázové publikace věnované partikulárním tématům nebo úzce vymezeným oblastem sociálního života. Tyto publikace obvykle nesplňují většinu kritérií pro sociální zpravodajství stanovené EuReportingem. Lze říci, že systematické, obecné a pravidelné sociální zpravodajství v ČR prakticky neexistuje. Jednou z výjimek jsou publikační aktivity projektu Sociální trendy, který si kladl za cíl přinést změnu popsané situace. Projekt byl s dílčími úspěchy v roce 1998 ukončen, v původně zamýšlenou produkci pravidelných sociálních zpráv však nevyústil. Malý rozsah má též česká produkce mezinárodních srovnání. Všeobecně nízká dostupnost potřebných informací v cizím jazyce přispívá k tomu, že se naše republika příliš neobjevuje ani ve srovnávacích analýzách připravených zahraničními výzkumníky.

Tabulka 2.

Publikace projektu EuReporting dostupné na Internetu

(1.) Evropský systém sociálních indikátorů:

Berger-Schmitt, R.; Jankowitsch, B. 1999. *Systems of Social Indicators and Social Reporting: The State of the Art*. EuReporting WP. Mannheim: ZUMA.

Adamski, W.; Pelczynska-Nalecz, K.; Zabowrowski, W. 1999. *System of Social Indicators, Social Reporting and Polish Society Transformation. State of the Art Report*. EuReporting WP. Warsaw: IFYS PAN.

Noll, H. H. 1999. *Konzepte der Wohlfahrtsentwicklung: Lebensqualität und "neue" Wohlfahrtskonzepte*. EuReporting WP. Mannheim: ZUMA.

Harcza, I.; Spéder, Z. 1999. *Social Reporting and Social Indicators Movement in Hungary before and after the Transformation*. EuReporting WP. Budapest: Central Statistical Office; Budapest University of Economic Sciences.

Niklowitz, M.; Suter, Ch.; Budowski, M.; Meyer, P. C. 1999. *Summary Health Indicators in Social Survey Research: A Useful Tool to Cover Health Status? Gesundheitsindikatoren in der Sozialforschung - ein Vergleich*. EuReporting WP. Zurich: ETH-Centre; Neuchatel: Swiss Household Panel; Zurich: Psychiatric University Hospital.

Suter, Ch.; Niklowitz, M. 1999. *Social Reporting in Switzerland: The Hidden Roots and the Present State of the Art*. EuReporting WP. Zurich: ETH-Centre.

Maratou-Alipranti, L. 1999. *Greece: Contributions to Social Reporting: Institutions, Activities, Publications*. EuReporting WP. Athens: National Centre for Social Research (EKKE).

Berger-Schmitt, R.; Noll, H. H. 2000. *Conceptual Framework and Structure of a European System of Social Indicators*. EuReporting WP. Mannheim: ZUMA.

Martinelli, A. 2000. *Social Reporting at the Local Level. The Milan Metropolitan Area*. EuReporting WP. Milan: University of Milan.

Berger-Schmitt, R. 2000. *Social Cohesion as an Aspect of the Quality of Societies: Concept and Measurement*. EuReporting WP. Mannheim: ZUMA.

(2.) Přehled komparativních databází z výzkumných šetření:

Hudler, M.; Richter, R. 2000. *State of the Art of Surveys on Social Reporting in Western and Eastern Europe*. EuReporting WP. Vienna: PLG.

Schulz, W. 2000. *Explaining Quality of Life - The Controversy between Objective and Subjective Variables*. EuReporting WP. Vienna: PLG.

Večerník, J. 2000. *Social Reporting in the Czech Republic since 1989: The Present State of the Art*. EuReporting WP. Prague: Institute of Sociology.

(3.) Přístup ke komparativním datům statistických úřadů:

Kraus, F. 1998. *Towards a European System of Social Reporting and Welfare Measurement*. In: EURODATA Newsletter, No. 7.

Závěr

Výsledkem projektu EuReporting má být kvalitní infrastruktura pro analytickou činnost v oblasti tvorby podkladů pro politické rozhodování v Evropské unii i pro běžnou evropskou administrativu, zázemí pro badatelskou činnost v oblasti sociálních věd a informační zdroj pro ostatní osoby a instituce zajímající se o evropskou integraci a Evropu jako takovou. Vedlejším, nicméně důležitým efektem mezinárodní spolupráce na projektu je její přispění k vytváření společné evropské identity v oblasti sociálního výzkumu a k integraci sociálně vědeckých institucí asociovaných zemí. V kontextu stavu a dostupnosti sociálního zpravodajství v české společnosti se zvětšuje význam EuReportingu pro Českou republiku o to, že tento projekt může částečně suplovat jiné chybějící zdroje informací o naší zemi.

Poznámky:

- 1) TSER (*Targeted Socio-economic Research*) - program zaměřený na cílený socioekonomický výzkum byl součástí 4. rámcového programu Evropské komise (1994 - 1998).
- 2) 1. *European System of Social Indicators*, 2. *Stocktaking of Comparative Databases in Survey Research*, 3. *Access to Comparative Official Microdata*.
- 3) *Welfare* - blahobyt; v kontextu projektu EuReporting se jedná o kvalitu úrovně života a kvalitu sociálního zabezpečení.

4) Cíle definované „evropskou politikou“ byly identifikovány ve smlouvách mezi státy EU a v dokumentech Evropské komise.

Zdroje:

- Adamski, W.; Pelczynska-Nalecz, K.; Zabowrowski, W. 1999. „*System of Social Indicators, Social Reporting and Polish Society Transformation. State of the Art Report*“. EuReporting WP. Warsaw: IFYS PAN.
- Berger-Schmitt, R.; Noll, H. H. 2000. „*Conceptual Framework and Structure of a European System of Social Indicators*“. EuReporting WP. Mannheim: ZUMA.
- Harcza, I.; Spéder, Z. 1999. „*Social Reporting and Social Indicators Movement in Hungary before and after the Transformation*“. EuReporting WP. Budapest: Central Statistical Office; Budapest University of Economic Sciences.
- „*Towards a European System of Social reporting and Welfare Measurement*“. 1998. Pracovní program projektu TSER. ZUMA, Mannheim.
- Večerník, J. 2000. „*Social Reporting in the Czech Republic since 1989: The Present State of the Art*“. EuReporting WP. Prague: Institute of Sociology.
- Internetové stránky projektu EuReporting na serveru ZUMA:
<http://www.zuma-mannheim.de/data/social-indicators/eureporting/>
<http://hp-zuma.zuma-mannheim.de/data/social-indicators/eureporting.htm>

EuReporting na Internetu:

<http://www.zuma-mannheim.de/data/social-indicators/eureporting/>

Výzkumy typu *General Social Survey* v Evropě: PGSS - Polskie Generalne Sondaże Społeczne

Petr Soukup

Sociologický ústav AV ČR

Po popisu amerického GSS (*General Social Survey*) a britského výzkumu BSA (*British Social Attitudes*) v SDA Info 2/2000 následuje v tomto čísle stručná informace o polské době amerického výzkumu *General Social Survey*. Polský výzkum se nazývá *Polskie Generalne Sondaże Społeczne* (*Polská všeobecná sociální šetření*) a je znám též pod zkratkou *PGSS*.

Projekt výzkumu PGSS

Výzkumný projekt *Polskie Generalne Sondaże Społeczne* monitoruje sociální změny v polské společnosti od roku 1992. Výzkum provádí Institut pro sociální studia (*Institute for Social Studies at the Warsaw University - ISS UW*). Tato instituce byla založena v lednu 1991 jako nezávislá výzkumná jednotka Varšavské univerzity na základě Memoranda o dohodě mezi Varšavskou univerzitou a Univerzitou Michigan. Institut tak byl přidružen ke známému Institutu pro sociální výzkum Univerzity Michigan. Institut pro sociální studia je interdisciplinární institucí, ve které jsou přítomní ekonomové, politologové, psychologové a sociologové.

Hlavní úkoly Institutu jsou následující:

- Monitorování sociálních, politických a ekonomických procesů v transformujících se společnostech.

- Zavedení a vylepšování **interdisciplinárního** přístupu ke studiu těchto procesů.
- Poskytování vysokého stupně vzdělání studentům, mladým vědcům a politikům.
- Zavedení a udržování standardů pro sběr, přípravu, zpracování, uchování a distribuci dat.

Šetření PGSS je součástí **napiňování posledně** jmenovaného úkolu. Poprvé byl proveden v roce 1992 a následujících pět let byl realizován pravidelně **každý rok**. Od roku 1997 je opakován po dvou letech. V důsledku této změny došlo ke zvětšení výběrového souboru o 50 %, a tím i k zpřesnění výsledků. Od počátku šetření jsou v rámci PGSS dotazovány též otázky z modulů ISSP⁹.

Základní cíle výzkumu PGSS jsou následující:

- Systematické měření trendů a dopadů společenských změn. Studovány jsou **individuální postoje, hodnoty, chování**. Sledovány jsou **pochopitelně** sociodemografické charakteristiky, **vzdělanostní, profesní, mzdové** odlišnosti jednotlivých skupin či států.
- Dalším cílem výzkumu PGSS je **nekomerční distribuce dat a metodologické dokumentace⁹ z výzkumu**. Data jsou nadto kumulována z **jednotlivých vln** výzkumu, v současnosti je možné získat data z let 1992-1997.
- PGSS si klade za cíl též **zajistit zejména** polským vědcům data srovnatelná s **daty ze zahraničních výzkumů**. K dosažení tohoto cíle slouží **zejména již** zmiňované zařazování modulů ISSP do výzkumu PGSS.

Oblasti zkoumání PGSS lze vymezit následovně:

- sociodemografické charakteristiky **zahnující** mj. **prosatorovou mobilitu, rodinnou strukturu, postavení žen** aj.
- **pozice jednotlivce v sociálním systému**.

- a) pracovní pozice
- b) úroveň vzdělání respondenta, jeho rodičů
- c) materiální situace respondenta a jeho rodiny
- ohodnocení sociální pozice a její změny respondentem
- názory na sociální strukturu, sociální nerovnosti a změny probíhající v těchto oblastech
- volební chování a preference - ve výzkumu PGSS je podchycena účast respondentů v prezidentských i parlamentních volbách
- účinnost politického systému - ohodnocení politického systému, demokracie, míra důvěry v jednotlivé politické instituce
- politická orientace - sebeurčení na škále levá-pravá, zájem o účast v politické a veřejné sféře
- náboženství - frekvence praktikování, víra v posmrtný život, důvěra v katolickou církev, ohodnocení vlivu církve na veřejný život v Polsku
- názory na současné etické problémy - eutanázii, potrat, rozvod, trest smrti
- spokojenost s vlastním životem v jednotlivých oblastech (rodina, manželství, materiální zabezpečení, profesní uplatnění) a důležitost spokojenosti v těchto oblastech pro život jedince
- zdravotní stav respondenta a možné škodlivé vlivy - kouření, pití alkoholických nápojů

Sběr dat a práce s nimi

K provedení výzkumu je používáno osobního dotazování. Respondenty jsou dospělé osoby (tj. 18 a starší). Velikost výběrového souboru se díky změně periody dotazování měnila - v letech 1992-1995 bylo náhodně vybíráno 2000 respondentů, v roce 1997 vzorek čítal 3200 osob. Návratnost se pohybuje okolo 80 %. Sběr dat byl v různých letech zajišťován rozličnými subjekty - v roce 1997 to byla agentura SMG/KRG Poland Media.

Zpracování dat probíhá v Institutu pro sociální studia. Tým PGSS zavedl standardy pro kódování a formáty uchovávaných dat. Využíváno je mezinárodních klasifikací, jako např. ISCO 88 a NACE. Současně s přípravou dat pro archiv je zpracovávána komplexní dokumentace umožňující sekundární analýzu dat. Data jsou dostupná v polské i anglické jazykové verzi.

Rada pro PGSS

Tento orgán byl činný zejména mezi lety 1991-1994 při utváření metodologie výzkumu PGSS. Hlavním úkolem rady byla poradní činnost a dohled nad výzkumem. Rada se účastnila výběru témat zahrnutých do PGSS a na určení mezinárodně srovnatelných indikátorů. Nejdůležitější práci vykonala Rada v roce 1992 před první vlnou výzkumu. Členy Rady byli vědci z několika společenskovědních oborů, příslušníci polských a amerických univerzit a Polské akademie věd. Pokračovatelkou Rady pro PGSS je vědecká rada Institutu pro sociální studia, která dohlíží na další vývoj PGSS, distribuci dat a výsledků šetření.

Spolupráce s výzkumnými programy v zahraničí

Institut pro sociální studia při organizaci výzkumu PGSS od počátku spolupracuje s týmy, které připravují obdobná šetření v zahraničí, tj. zejména s americkým týmem výzku-

mu *General Social Survey* (viz SDA Info 2/2000), jenž pracuje v *National Opinion Research Centre, University of Chicago* (NORC), a s týmem připravujícím německý výzkum **ALLBUS** působícím v centru ZUMA v Mannheimu. V roce 1992 se institut stal členem výzkumného programu ISSP. Od tohoto roku se skrze výzkum PGSS účastní na pravidelném dotazování jednotných modulů ISSP.

Otevřenost programu PGSS výzkumníkům

Do programu PGSS se výzkumníci mohou zapojit dvěma způsoby. První spočívá v dodání až 30 otázek, které budou dotazovány společně se zbytkem výzkumu PGSS a budou tvořit samostatnou část šetření. Tato možnost se nabízí zejména výzkumníkům, kteří nemají prostředky na provedení vlastního reprezentativního šetření.

Druhou možností je navržení nových otázek a indikátorů, které by se staly součástí PGSS. Takový návrh musí obsahovat teoretické zdůvodnění nových indikátorů a hypotézy, které budou za pomoci sebraných dat testovány a měly by zahrnovat i výsledky použití obdobných konceptů, odhad validity a reliability navrhovaných výzkumných nástrojů.

Metodologické experimenty

V rámci programu PGSS se provádí též metodologické experimenty. Tyto experimenty byly doposud dílem týmu podílejícího se na PGSS, existuje ovšem i možnost, aby je navrhl externí výzkumník, respektive externí výzkumný tým. Zmíněné experimenty se mohou týkat testování škál, možných změn dotazníku aj.

Dostupnost dat z PGSS

Data včetně příslušné dokumentace jsou dostupná bez omezení vědeckým i jiným institucím, studentům i jiným osobám. Hrazena jsou pouze média, na kterých jsou data poskytována, případně náklady na tisk. Pro kopírování dat a příslušné dokumentace není třeba předchozího povolení Institutu pro sociální studia. Data jsou standardně poskytována ve formátu SPSS, na požádání je možný export do jiného formátu. Vyžadována je citace zdroje dat a zaslání dvou výtisků publikace čerpající z PGSS.

Datové soubory a dokumentaci rozšiřuje Sekretariát PGSS. Veškerá zatím dostupná data, tj. data z let 1992-1997, je možné získat na jediném **CD-ROM**. Existují dvě jazykové verze - anglická a polská. Kromě dat (8910 respondentů a 970 proměnných) CD obsahuje *codebook*, systémový soubor objasňující strukturu dat, definici chybějících hodnot a speciální pomůcku pro vyhledání proměnných v agregovaných datech. Tento speciální prohlížeč umožňuje jednoduchou cestou získat veškeré informace, které je jinak třeba složitě hledat v *codebooku*. Přístup k datům poskytuje též **internetový portál PGSS**, který obsahuje vybrané výsledky ve formě tabulek společně s možnostmi spočítat si vlastní kontingenční tabulky podle věku, pohlaví a regionu.

Datový archiv SDA při Sociologickém ústavu vlastní CD-ROM s daty z let 1992-1997, další možnosti jak získat data je tedy obrátit se na tento archiv.

PGSS na Internetu:

<http://pgss.iss.uw.edu.pl>

Poznámky:

1) Od roku 1997 je při provádění PGSS, tj. každé dva roky, soubor dotazovaných rozdělen na dvě poloviny. Každá polovina respondentů je dotazována otázkami z jiného modulu ISSP, např. v roce 1997 byla polovina respondentů dotazována na Pracovní orientaci (ISSP 1997), polovina na Roli vlády (ISSP1996).

2) V každé vlně výzkumu je zařazeno zhruba 30 otázek pro

metodologické účely.

Zdroje:

Internetové stránky projektu PGSS: <http://pgss.iss.uw.edu.pl>

Internetové stránky projektu ALLBUS:

<http://www.zuma-mannheim.de/data/en/allbus>

CD-ROM PGSS 1992-1997. Varšava: ISS UW.

Sociologické texty Sociologického ústavu AV ČR

Martin Kreidl:

What makes inequalities legitimate? An international comparison.

Sociologické texty 04/2000. Praha: SoÚ AV ČR.

Stabilita společností je kriticky závislá na legitimitě nerovností. Vnímají lidé nerovnosti jako legitimní? Proč? Domnívají se, že si všichni chudí i bohatí svoji chudobu a bohatství zaslouží. Za jakých podmínek jsou nerovnosti legitimní? Je nízká legitimita nerovností možným základem politické akce? Liší se nějak obyvatelé ČR ve svých postojích od občanů jiných postkomunistických zemí? Jak daleko máme na Západ? Je legitimita nerovností ovlivněna kulturním a historickým dědictvím?

Autor textu odpovídá právě na tyto a podobné otázky. Analyzuje legitimitu chudoby a bohatství v České republice, Maďarsku, Rusku, Německu, Nizozemí a Spojených státech. V první části textu jsou prezentovány sociologické teorie vysvětlující legitimitu chudoby a bohatství. Dominantní stratifikační ideologie založená na vysvětlování nerovností z jednání individua má být výsledkem cílené snahy elit zachovat status quo. Na druhé straně mohou negativní sociální zkušenosti (nezaměstnanost, ekonomická nejistota ...) podobně jako vlivné socializační skupiny (odborní, levicové politické strany ...) podporovat spíše strukturální vysvětlení nerovností. Konečně podle teorie o rozdvojeném vědomí nejsou tyto ideologie alternativami.

Článek rozvíjí myšlenku, že percepce chudoby a bohatství je komplexnější. V datech z mezinárodního výzkumu „Sociální spravedlnost“ identifikuje tři základní přístupy k chudobě: chudobu zaslouženou, strukturální a osudovou. Zasloužená chudoba má být způsobena negativními individuálními charakteristikami, jako jsou špatná morálka, opilství, málo snahy. Strukturální chudoba má být způsobována společenskou diskriminací, selháváním ekonomického systému a nerovnými příležitostmi. Fatalistická chudoba je způsobena smůlou a nedostatkem schopností a talentu. Rovněž percepce bohatství je strukturována podle tří faktorů: zasloužené bohatství, nezasloužené bohatství a bohatství vzniklé ze sociálního kapitálu. Zasloužené bohatství je připisováno tvrdé práci, schopnostem, talentu a štěstí. Nezasloužené bohatství je připisováno nepoctivosti a selháváním ekonomického systému. Poslední vnímanou příčinou bohatství může být sociální kapitál, tj. kontakty, známosti a nerovné příležitosti.

Vnímání legitimity nerovností silně závisí na individuální stratifikační zkušenosti, skupinové identifikaci, vzdělání a sociální atmosféře. Podpora těchto teorií v datech však není jednoznačná. Hypotéza o závislosti legitimity nerovností na individuální a kolektivní stratifikační zkušenosti získala nejsilnější podporu. Naopak hypotéza o osvícenském vlivu vzdělání má pravděpodobně jen velmi omezenou platnost. Test hypotézy o vlivu sociální atmosféry je komplikován křížením vlivu generace, období a věku.

V závěru jsou diskutovány silné a slabé stránky teorie dominantní stratifikační ideologie, teorie o konkurenčních normách a teorie o rozdvojeném vědomí. Analýza ukázala, že percepce nerovností je poněkud komplikovanější, než tyto teorie předpo-

Sociologické texty - Sociological Papers je nová edice Sociologického ústavu AV ČR, která navazuje na předchozí Pracovní texty SoÚ AV ČR a je zaměřena na výsledky projektů řešených výzkumnými týmy nebo jednotlivými pracovníky ústavu. Jednotlivá čísla vycházejí v českém nebo anglickém jazyce.

kládají. Na druhé straně vývoj v postkomunistických zemích ukázal setrvačnost komunistické dominantní stratifikační ideologie a jisté úspěchy v budování „nového“ individualismu. Teorie dominantní stratifikační ideologie rovněž nevysvětluje nejednotnost elit ve vztahu k legitimitě nerovností a nevysvětlí, proč se interpretace nerovností může stát předmětem politického diskurzu, tak jak se tomu stalo v některých postkomunistických zemích. Je ovšem zřejmé, že sociální zkušenost má klíčový vliv na legitimitu nerovností a vývoj v postkomunistických zemích tuto legitimitu výrazně oslaboval. Pozoruhodný je rovněž rozdíl mezi postkomunistickými a západními zeměmi ve vlivu absolutní a relativní deprivace na legitimitu nerovností.

Revidovaná verze textu právě vychází v časopise *Social Justice Research* (Vol. 13, No. 2, str. 151-176).

Dana Hamplová

Náboženství a nadpřirozeno ve společnosti

Sociologické texty 03/2000. Praha: SoÚ AV ČR.

Text prezentuje analýzu empirického šetření náboženství usku- tečněného v rámci Mezinárodního programu sociálního výzkumu ISSP. Výzkum se zabýval vlivem náboženských představ a chování na sociální, politické a morální postoje, osobní morálku, postoje k sexuálnímu chování, potratům, kriminálnímu chování a jeho trestání. Analýza zpracovává data za Českou republiku z roku 1999 a poskytuje mezinárodní srovnání na základě zahraničních dat z předcházejícího šetření v roce 1991.

Zúčastněné země byly z hlediska křesťanství rozděleny do tří základních skupin: státy sekularizované, státy relativně sekularizované, v nichž si však náboženství uchoválo určitý kulturní význam, a státy religiozní s vysokým podílem praktikujících věřících. První skupinu představuje východní část Německa, Nizozemí, Velká Británie a Česká republika. Jako relativně sekularizované státy se ukázaly Maďarsko, západní část Německa, Norsko, Nový Zéland. Mezi státy religiozní povahy patří Irsko, Severní Irsko, Polsko, USA a Filipíny. Analýzy hodnot spojených s tradičním křesťanstvím na společnost (postojů k sexuální morálce, rodině a rodinným rolím) ukazují, že podíl obyvatelstva, který se pravidelně účastní bohoslužeb, vypovídá o zaměření společnosti a jejich hodnotách.

Problematika náboženské víry však zahrnuje širší okruh otázek než jen vztah k tradičním církvím a teologickým doktrínám. V datech se projevila existence dvou základních typů religiozity, křesťanství a okultismu (charakterizován vírou ve věšce, amulety a horoskopy). Okultismus si získal popularitu především mezi mladými lidmi a zdá se být v populaci relativně rovnoměrně rozprostřený bez ohledu na vzdělání či stupeň urbanizace.

Sumace kladných odpovědí na otázky, které představovaly faktory křesťanství a okultismu, umožnila rovněž klasifikaci zemí podle míry, v níž lidé oběma typům religiozity věří. Data ukazují, že křesťanství ztratilo v rámci západní kultury nejen své původně dominantní postavení, ale v podstatě i výraznější vliv. Nejdále sekularizace dospěla v bývalé východní části Německa. Spojené státy americké a obě části Irsku se však naopak vyčlenily jako vysoce religiozní státy i z tohoto hlediska a představují tak země, v nichž se vysoký stupeň modernizace propojuje s velkým vlivem náboženství. Data rovněž naznačují, že okultismus je naopak vyšší v zemích s nižší vírou v tradiční křesťanskou věrouku.

Česká republika se zařadila mezi země s relativně nejmenším vlivem křesťanství. Je zde nízký počet vyznávajících i nízká návštěvnost bohoslužeb, vyšší návštěvnost se udržuje především v menších obcích a mezi staršími lidmi. Češi také příliš často nevěří v to, že existuje osobní Bůh. Vlažný přístup k tradičním církvím a ke křesťanství však neznamená, že by Češi odmítali existenci nadpřirozena jako celku. Jen přibližně jeden člověk ze sta jednoznačně odmítal nejen to, že existuje Bůh, duch či nadpřirozená síla, ale i konkrétní projevy nadpřirozena v životě. Přitom se ukazuje, že víra v nadpřirozeno netradičního charakteru je rozšířená spíše mezi mladými lidmi. Navíc neplatí, že by vzdělanější lidé byli z pohledu víry v existenci duchovním skutečností racionálnější, spíše naopak - častěji věřili v existenci „čehosi“, i když méně často si mysleli, že to je Bůh jako osoba.

Analýzy potvrdily existenci křesťanství a okultismu jako základních religiozních orientací i v případě České republiky. Více příznivců si přitom získala okultní religiozita. Okultismus souvisel s fatalistickým přístupem k životu, což vede k preferování přítomnosti na úkor budoucnosti - pokud lidé předpokládají, že

nemohou běh svého života příliš změnit, nemají motivaci, aby se kvůli budoucímu užítku vzdávali současných požitků. Nevíra ve smysl vlastní aktivity u zastánců okultismu rovněž zvyšuje požadavky na stát a jeho zodpovědnost.

Souvislost mezi křesťanskou vírou a orientací na přítomnost, resp. budoucnost, je složitější a je třeba zohlednit rozdíly mezi křesťany, kteří vyrůstají z pietistické tradice, pro níž je charakteristická weberovská „protestantská etika“. Samo protestantské vyznání ovšem „protestantskou etiku“ nezaručuje. Zdá se však, že ji lze zaznamenat spíše u lidí, kteří se hlásí k menším křesťanským církvím, ale vzhledem k jejich malému zastoupení ve vzorku nelze dělat podrobnější závěry.

Šetření ISSP si neklade za cíl postihnout celou problematiku náboženské orientace moderních společností. Jedná se však o unikátní data, která mohou přispět k diskusi o skutečné povaze sekularizace v moderní společnosti a která mohou pomoci při snaze zařadit Českou republiku do duchovních proudů.

Tyto a další práce z edicí Sociologické texty a Pracovní texty Sociologického ústavu AV ČR lze objednat na adrese:

**Redakce Sociologického časopisu,
Sociologický ústav AV ČR, Jilská 1, Praha 1, 110 00
TELEFON: (02) 2222 1761
FAX: (02) 2222 0143
E-MAIL: prodej@soc.cas.cz
Internet: <http://archiv.soc.cas.cz/czech/wp-cz.htm>**

Použitá data jsou dostupná v Sociologickém datovém archivu nebo prostřednictvím mezinárodních sítí datových služeb.

Digitální archiv měkkých dat MEDARD

Josef Alan,
*profesor sociologie, Praha,
předseda správní rady Virtuálního institutu*

Tomáš Bitrich,
*student sociologie FSV UK, Praha,
správce archivu MEDARD*

Zdeněk Konopásek
*Centrum pro teoretická studia UK/AV ČR, Praha,
člen správní rady Virtuálního institutu*

Tento krátký text má tři cíle. Chce informovat o projektu MEDARD, přispět k diskusi o archivaci a sekundární analýze dat určených pro kvalitativní analýzu a podnítit sociology zabývající se kvalitativní analýzou, aby v tomto kontextu uvažovali o datech, která sebrali a sbírají.

Projekt MEDARD vznikl nedávno v rámci Virtuálního institutu. **Virtuální institut** je nezisková a nestátní organizace zabývající se on-line výukou a výzkumem v oblasti sociálních věd. Více se o něm můžete dozvědět na internetových stránkách institutu, jejichž adresa je uvedena na konci článku. V roce 1999 a 2000 zajišťoval Virtuální institut sběr biografických rozhovorů pro výzkum „Alternativní kultura: případ české společnosti 1945-2000“. Projekt

MEDARD vznikl v rámci vytváření datového archivu tohoto výzkumu. Archiv z výzkumu fenoménu alternativní kultury tvoří základ sbírky digitalizovaných kvalitativních dat, nabídnutých odborné veřejnosti pro další využití.

Začátkem června tohoto roku jsme zprovoznili webové stránky projektu. Jejich úkolem je informovat o shromážděných datech a zprostředkovávat jejich možné další využití a poskytovat další služby a informace spojené s archivací a sekundární analýzou kvalitativních dat.

Zakládání archivů dat sebraných pro účely kvalitativního sociálně vědního výzkumu je silící trend posledních několika let. Asi nejznámější a nejaktivnější organizací tohoto typu je centrum **Qualidata** založené při Univerzitě v Essexu (viz WWW adresy na konci článku), které vzniklo teprve v roce 1994. Tento projekt, s nímž komunikujeme, byl pro nás zdrojem cenných rad a informací. Nedávno se také začala rodit síť evropských vzájemně spolupracujících archivů kvalitativních dat. Návrh projektu je dostupný na internetových stránkách projektu Qualidata. Archiv MEDARD se do tohoto procesu zapojil. Zvyšující se zájem o systematickou archivaci kvalitativních dat lze pozorovat i v České republice. Na brněnské Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity byl již před dvěma lety založen **Český archiv kvalitativních dat a dokumentů**. Informace o něm vyšla v SDA Info č. 3/1999. V Kolině nad Rýnem nedávno proběhla konference *Social Science Methodology in the New Millennium*, kde byla celá jedna sekce věnována problémům archivace a sekundárního využívání kvalitativních dat. Přednesené příspěvky by měly být ještě na podzim publikovány v elektronickém časopise *Forum: Qualitative Social Research*.

Název našeho projektu MEDARD je zkratka vzniklá přesmyčkou ze sousloví Digitální archiv měkkých dat. Právě digitalizovaná podoba archivovaných dat je jednou z důležitých charakteristik projektu. Hlavním důvodem elektronické podoby archivu jsou relativně nízké provozní náklady takového podniku. Pracovat s digitalizovanou podobou dat je navíc v současném kvalitativním výzkumu běžné. Přepisy rozhovorů jsou pořizovány v textových editorech a stále více se prosazuje práce s digitalizovaným zvukem. Podobně lze zacházet i s fotografiemi a videem. Tento způsob práce podporují také rozvíjející se specializované programy pro kvalitativní analýzu.

Očekávat velký zájem výzkumníků o archivování jejich dat a o jejich sekundární využívání by mohlo být utopické. Masové využívání kvalitativních údajů znemožňuje často příliš citlivá povaha materiálu nebo kontext, ve kterém vznikly. Archivace pro sekundární využití je navíc spojena s dodatečnými náklady. Záměr sbíraná data archivovat by měl modifikovat způsoby jejich získávání a to pro výzkumníka znamená další komplikaci. A i kdybychom měli k dispozici rozsáhlou nabídku materiálu k archivaci, je třeba si uvědomit, že jen zlomek z ní má naději na další využití. I když pravděpodobně platí i opačný argument - čím větší bude nabídka archivovaných dat, tím spíše se bude rozvíjet kultura jejich sekundární analýzy a tím větší může být o data zájem. V každém případě je však třeba investice do konzervování a katalogizování materiálů vhodných pro kvalitativní analýzu vážít a očekávat spíše zdrženlivý postoj výzkumníků k instituci archivu.

Také proto má MEDARD i jiné cíle než shromažďovat, uchovávat a zprostředkovávat data pro další využití. Jde nám o pěstování kultury managementu kvalitativních dat a kvalitativního výzkumu obecně a o podporu formování komunity kvalitativních výzkumníků. Právě tímhle směrem je zaměřená velká část internetových stránek projektu. Najdete tu návrhy toho, jakým způsobem domlouvat výzkumný rozhovor tak, aby dohoda s informantem nezneumožňovala jeho pozdější archivaci a sekundární analýzu, upozornění na problémy spojené s přepisem nahraných interview, je tu stručná informace o právních normách týkajících se pořizování výzkumného rozhovoru. Postupně budujeme seznam relevantní literatury, pracujeme na informacích o možnostech a způsobech digitalizace dat vhodných pro kvalitativní analýzu. Kromě toho samozřejmě shromažďujeme odkazy na relevantní webové stránky.

Vraťme se k samotnému archivu. Jednou z důležitých vlastností dat sbíraných v rámci kvalitativního výzkumu je jejich citlivý, často velmi osobní nebo intimní charakter. Tato vlastnost do značné míry formovala pravidla pro zacházení s daty v rámci archivu. Kdokoli, kdo bude chtít data z archivu MEDARD získat, musí nejprve předložit projekt svého výzkumu. Tento projekt musí zajišťovat

zachování anonymity použitých materiálů a musí být citlivý k jejich důvěrnosti. Využití dat může být vázáno i dalšími podmínkami. Jejich stanovení záleží na dohodě mezi archivem a deponitorem dat. Plné znění pravidel fungování archivu, stanovení podmínek pro získání dokumentů k sekundární analýze a pokyny pro deponitory dat lze najít na stránkách archivu.

Dále je třeba zdůraznit, že z Internetu nejsou dosažitelné samotné texty, nahrávky a další archivovaná data. Součástí stránek archivu je katalog, obsahující základní informace o uložených datech a o výzkumech, ze kterých pocházejí. Katalog je vybaven vyhledávacími nástroji. Pouze rozhovory, které to svou povahou dovolují a jejichž autoři s tím souhlasí, bude možno stáhnout přímo z Internetu. Prozatím je k dispozici přepis jednoho takového rozhovoru. Dokumenty na Internetu lze dobře využít např. pro pedagogické účely.

Samotný katalog archivu obsahuje v současnosti informace o 25 přepisech rozhovorů ze dvou projektů. Jeden tvoří postupně doplňovaný soubor dokumentů z už zmiňovaného výzkumu "Alternativní kultura: případ české společnosti 1945-2000". Tento výzkum ještě není ukončen, data z něj lze využívat nejdříve po skončení projektu na konci tohoto roku. Druhý soubor, také postupně doplňovaný, tvoří některé rozhovory sebrané původně pro potřeby magisterského semináře oboru biografická sociologie na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy. O dalším souboru dat jednáme.

WWW adresy:

Virtuální institut: <http://virtualni.institut.cz>

Qualidata, Essex: <http://www.essex.ac.uk/qualidata/>

Český archiv kvalitativních dat a dokumentů, FSS MU:
<http://www.fsv.muni.cz/qarchiv>

časopis Forum: Qualitative Social Research:
<http://qualitative-research.net/fqs/fqs-eng.htm>

Archiv MEDARD

Internet: <http://medard.institut.cz>

E-mail: medard@institut.cz

Adresa: V Jámě 12, 110 00 Praha 1

Telefon/fax: +420 02/22 23 29 47

Provozuje:

Virtuální institut – internetové centrum pro sociální studia, o.p.s.

SDA SOCIOLOGICKÝ DATOVÝ ARCHIV SoÚ AV ČR

Sociologický datový archiv (SDA) je knihovna elektronických souborů primárních dat ze sociologických výzkumů.

Tel.: (02) 2222 0099, l. 231; fax: (02) 2222 1658;
e-mail: archiv@soc.cas.cz

Internet: <http://archiv.soc.cas.cz/>

SDA Info - Informační bulletin Sociologického datového archivu vydává v rámci projektu Dobudování archivu sociologických dat Sociologický ústav Akademie věd České republiky. Bulletin vychází čtvrtletně a je distribuován zdarma. Číslo 3 druhého ročníku vyšlo v říjnu 2000 v nákladu 400 ks. Vydání bulletinu připravil tým projektu: Jindřich Krejčí (vedoucí), Lumír Gatnar, Lucie Chytráčková, Klára Plecítá, Adéla Seidlová, Petr Soukup a Vladislav Tytko. Korespondenci, prosím, pošlete na adresu: Sociologický ústav AV ČR, Sociologický datový archiv, Jilská 1, Praha 1, 110 00, nebo na e-mail: archiv@soc.cas.cz. Sociologický datový archiv je pracovištěm Sociologického ústavu Akademie věd České republiky. Projekt Dobudování archivu sociologických dat sponzoruje Grantová agentura České republiky (grant č. 403/99/1128). ISSN 1212-995X